

الزامات حقوقی الحاق ایران به سازمان جهانی تجارت در بخش یارانه‌ها

محمد حسن زارع ZAREA22@yahoo.com

پژوهشگر و عضو هیأت علمی مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی

تاریخ دریافت مقاله: ۸۶/۱۱/۳ تاریخ پذیرش نهایی: ۸۷/۳/۱

چکیده

از آنجایی که ایران قصد دارد به سازمان جهانی تجارت بپیوندد، مقاله حاضر به دنبال آن است که سیاستهای یارانه‌ای کشور را در قانون برنامه چهارم توسعه، قوانین بودجه سنواتی، مقررات صادرات و واردات و سایر قوانین مرتبط، با الزامات سازمان جهانی تجارت در بخش یارانه‌ها مقایسه کرده، میزان سازگاری آنها را با مقررات این سازمان ارزیابی نماید. بر اساس نتایج حاصله، به نظر می‌رسد با الحاق ایران به این سازمان، تداوم پرداخت یارانه‌های صادراتی با مشکل مواجه شود. همچنین، در مورد بقیه یارانه‌های تولیدی، اگرچه شرایط حاکم بر مذاکرات نوع تعهدات کشور را تعیین می‌کند، اما طبق مقررات سازمان جهانی تجارت در موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی اگر این یارانه‌ها خاص باشد و به سایر کشورها لطمه مهم یا آسیب جدی بزند، ممکن است با اقدامات جبرانی آنها یا طرح شکایت در رکن حل اختلاف روبه رو گردد. بعلاوه، با توجه به نتایج مذاکرات برخی کشورهای تازه ملحق شده به سازمان، احتمالاً ایران نیز با عضویت در این سازمان متعهد شود یارانه‌های انرژی خود را حذف نماید یا دست کم حاشیه آنها را کاهش دهد.

واژه‌های کلیدی: یارانه‌ها، سازمان جهانی تجارت، آسیب جدی، لطمه مهم، رکن حل اختلاف.

مقدمه

یکی از اهداف مهم سازمان جهانی تجارت در کنار گسترش تجارت از طریق آزادسازی مداوم، دستیابی به تجارت منصفانه از طریق ایجاد ساز و کارهای حقوقی لازم برای مبارزه با رویه‌های تجاری غیر منصفانه است. یارانه‌ها در کنار دامپینگ می‌توانند در روند تجارت منصفانه اختلال ایجاد کرده، آثار مطلوب کاهش تعرفه‌ها و موانع تجاری را خنثی یا تضعیف نمایند. در واقع، کشورهای درگیر در مذاکرات تجاری، از یک طرف با صرف زمان و انرژی زیاد برای دستیابی به آزادسازیهای تجاری گسترده‌تر پس از مدتها مذاکره به توافقاتی دست می‌یابند و از طرف دیگر، با واردات گسترده کالاهای یارانه‌ای شرکای تجاری خود روبه‌رو می‌شوند درحالی که به خاطر تعهداتی که در ارتباط با کاهش تعرفه‌ها و موانع تجاری خود پذیرفته‌اند نمی‌توانند از ابزارهای مرزی موجود برای مبارزه با چنین وارداتی بهره‌جویند.

به‌همین دلیل، حتی قبل از پیدایش سازمان جهانی تجارت در چارچوب گات نیز به ضرورت جلوگیری از به‌کارگیری رویه‌های تجاری غیر منصفانه توجه شد و موادی از این موافقت‌نامه - هرچند به شکل مجمل و گاهی غیر کارآمد - به آنها اختصاص داده شد. در سازمان جهانی تجارت به خاطر درک عمیقتر از حساسیت این موضوعها، ضرورت تدوین موافقت‌نامه‌های جام‌تری در هرکدام از موضوعهای دامپینگ و یارانه بیش از پیش احساس شد. موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی نتیجه تلاش اعضای گات در دور هشتم مذاکرات تجاری خود موسوم به دور اروگوئه در نظام مند کردن یارانه‌های تأثیرگذار بر تجارت جهانی است.

این مقاله به دنبال آن است که ضمن بررسی قوانین سازمان جهانی تجارت در حوزه یارانه‌ها، آثار حقوقی پذیرش این قوانین بر نظام فعلی یارانه‌های کشور را ارزیابی نماید. به‌همین منظور، پس از ارائه مختصر مفاهیم مرتبط با یارانه، مقررات سازمان جهانی تجارت درباره یارانه‌ها تشریح می‌شود. به دنبال آن، با مقایسه مقررات حاکم بر یارانه‌ها در کشور با قوانین مرتبط سازمان جهانی تجارت، الزامات حقوقی الحاق کشور به این سازمان در بخش یارانه‌ها تبیین می‌شود.

۱- کلیات

۱-۱- تعریف یارانه

اگرچه یارانه‌ها کاربرد گسترده‌ای دارند، اما به ندرت تعریف جامعی از آنها ارائه شده است. یارانه اغلب در مقابل مالیات و به معنای انتقال دولتی وجه نقد به نهادی از بخش خصوصی به کار می‌رود. در فرهنگ آکسفورد یارانه چنین تعریف شده است: «مبلغی از دارایی‌های عمومی که به یک صنعت یا حرفه کمک می‌کند تا قیمت کالا یا خدمات خود را پایین نگه دارد» (سازمان جهانی تجارت، ۱۳۸۷: ۵).

یکی دیگر از تعاریف یارانه عبارت است از: «یارانه نوعی کمک است که دولت به هزینه سایر قسمتهای اقتصاد به تولیدکنندگان بخش خصوصی و یا مصرف‌کنندگان یک کالای بخصوص و یا استفاده‌کنندگان از یک سرویس خدماتی و یا به یک عامل تولیدمی‌دهد، ولی در مقابل پاداش یا عوض مالی دریافت نمی‌کند. تنها شرط دولت این است که دریافت‌کننده کمک نحوه عمل خود را تغییر یا تعدیل نماید و از این راه تولید یا عرضه یا مصرف کالاهای موردنظر یا فعالیتهای مربوطه اقتصادی را تشویق کند و یا از توسعه آن با این روش (از طریق غیرمستقیم) جلوگیری نماید» (مالکی، ۱۳۸۴: ۱۶).

سازمان ملل جامعترین اطلاعات را در خصوص یارانه‌های کشورهای جهان به شکل استاندارد در «مرکز آمار حسابهای ملی» در دسترس عموم قرار داده است. یارانه در تعریف «مرکز آمار حسابهای ملی» عبارت است از: «کمک‌های جاری بلاعوضی که دستگاههای دولتی با توجه به سطح فعالیتهای تولیدی یا میزان و ارزش خدمات عرضه‌شده، دریافت شده یا واردات شده توسط تولیدکنندگان یا واردکنندگان داخلی به آنها پرداخت می‌کنند» (سازمان جهانی تجارت، همان: ۶).

در مجموع، می‌توان گفت بخش عمده‌ی از برنامه‌های دولت بسته به شرایط می‌تواند یارانه به حساب آید. این برنامه را می‌توان به سه گروه طبقه‌بندی کرد: اولاً دولت ممکن است وجوهی را به تولیدکننده یا مصرف‌کننده انتقال دهد که متضمن تحمیل هزینه‌های بالقوه یا مستقیم بر بودجه باشد و یا از نفوذ خود بر بنگاههای خصوصی استفاده کند تا آنها اقدام به انتقال وجه کنند. انتقالات مستقیم وجوه، از جمله کمک‌هزینه‌های تحصیلی یا حق اولاد در این گروه دسته‌بندی می‌شوند و تضمین وام هم نمونه‌ای از پرداخت بالقوه می‌باشد؛ ثانیاً دولت

ممکن است کالاها یا خدماتی مانند تحصیلات دانشگاهی، حمل و نقل عمومی یا کوپن‌های مواد غذایی را به‌طور رایگان یا زیر قیمت بازار در اختیار برخی گروهها قرار دهد. چنین انتقالاتی هم برای دولت هزینه‌هایی به همراه دارد؛ با این تفاوت که ذی‌نفعهای این یارانه‌ها با دریافت کمکهای جنسی می‌توانند از پرداخت وجه به ازای آنها معاف گردند؛ ثالثاً، سیاستهای نظارتی در صورتی که موجب انتقال نفعی از یک گروه به گروه دیگر شوند، می‌توانند یارانه به حساب آیند؛ مثلاً حمایت مرزی موجب تبعیض در قیمتها و نهایتاً انتقال درآمدها برای تولیدکنندگانی می‌شود که بودجه آنها از طریق مصرف‌کنندگان داخلی تأمین می‌شود، اما در درون هر یک از این گروه برنامه‌ها هم طیف گسترده‌ای از ابزارها جهت اعطای یارانه در اختیار دولتهاست (W.T.O, 2007:48-49).

۱-۱-۱- تعریف یارانه در سازمان جهانی تجارت

هرچند که قبل از تشکیل سازمان جهانی تجارت و در زمان گات هیچ تعریف مشخصی از یارانه‌ها ارائه نشده بود، اما موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی این سازمان تعریف دقیق و روشنی از یارانه ارائه می‌دهد. طبق ماده ۱ این موافقت‌نامه برای آنکه یک اقدام متضمن یارانه باشد باید سه شرط زیر احراز شود:

۱- کمک مالی؛

۲- از طرف دولت یا هر رکن عمومی؛

۳- انتقال نفع.

اعضا تنها پس از مذاکرات طولانی به این نتیجه رسیدند که شرط «کمک مالی» در موافقت‌نامه ظاهر گردد، چراکه بعضی معتقد بودند یارانه زمانی وجود دارد که مبلغی از حساب بخش عمومی هزینه گردد. دیگران بر این باور بودند که هر شکلی از مداخله دولت که به اختلال در رقابت منجر شود باید یارانه تلقی گردد، ولو اینکه برای بودجه عمومی هزینه‌ای در بر نداشته باشند.

موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی انواع کمک مالی دولت را چنین بر می‌شمرد:

۱- انتقال مستقیم وجه مثل کمکهای بلاعوض، وام و تزریق سرمایه؛

۲- انتقالات بالقوه مستقیم وجوه یا تعهدات مثل تضمینات وام؛

۳- انصراف از دریافت یا چشم‌پوشی از درآمد مثل معافیت‌های مالیاتی؛

۴- تدارک یا خرید کالا.

برای اینکه کمکی مالی یارانه محسوب شود، باید توسط یا به هدایت دولت/بخش عمومی در قلمرو یک عضو انجام گرفته باشد. بنابراین، مقررات موافقت‌نامه نه تنها به اقدامات دولت مرکزی، بلکه به اعمال شاخه‌های محلی دولت یا شرکتهایی که مالکیت آنها دولتی است نیز تسری می‌یابد (W.T.O, 2002:231).

این ماده همچنین بر هر شکلی از حمایت درآمدی یا قیمتی در مفهوم موردنظر ماده ۱۶ گات ۱۹۹۴ که به طور مستقیم یا غیر مستقیم بر افزایش صادرات یا کاهش واردات محصولی در قلمرو یکی از اعضا تأثیر گذارد، تصریح کرده است. بر اساس این مقرر، برای اینکه این نوع کمک مالی (حمایت درآمدی یا قیمتی) یارانه تلقی گردد، باید به انتقال نفعی به دریافت‌کننده آن منجر شود. بنابر این، به نظر می‌رسد که موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی، انتقالات موردنظر در دسته‌بندی سوم (سیاست‌های نظارتی) را در تعریف یارانه استثنا و بر دو گروه دیگر انتقالات (شامل انتقالات مستقیم و غیرمستقیم) تصریح نموده است. موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی هرچند تعریف دقیقی از انتقال نفع را به عنوان یکی از سه شرط برای تحقق یارانه ارائه نمی‌دهد، ولی ماده ۱۴ موافقت‌نامه توضیحاتی کلی در مورد اینکه چه اقداماتی منجر به انتقال نفع می‌شوند، به دست می‌دهد. بنابر این، بر اساس این ماده و همچنین از حکمهای صادر شده در رکن حل اختلاف (دعوای کانادا و برزیل در خصوص هواپیماهای ساخت برزیل) می‌توان نتیجه گرفت که معیار اصلی تعیین میزان نفع منتقل شده، قیمت‌ها و روال موجود در بازار است (گروه نویسندگان، ۱۳۸۵: ۳۷۸).

به‌طور کلی، صرف‌نظر از برخی موارد که انتقال نفع محرز است (مثل کمک بلاعوض)، در بقیه موارد طبق این موافقت‌نامه اگر دولت شرایط بهتری نسبت به شرایط موجود در بازار در هر کدام از اشکال کمک مالی خود برای بنگاهها فراهم کند، انتقال نفع قطعی است و یارانه محقق شده است (W.T.O, 1999:128).

۱-۲- هدف از پرداخت یارانه‌ها

به طور کلی، یارانه می‌تواند برای تأمین سه هدف مهم اقتصادی زیر پرداخت شود:

۱-۲-۱- رفع شکست‌های بازار

در برخی مواقع، شرایطی چون ضرورت تولید و عرضه کالاها و خدمات عمومی، وجود انحصارات در بازار و وجود آثار خارجی، پرداخت یارانه را ضروری می‌کند. در چنین شرایطی دولت می‌تواند با استفاده از ابزارهای مالی، نظیر وضع مالیات و اعطای یارانه بازار را به سمت تخصیص بهینه منابع هدایت کند. گاهی توسعه صنایع نوزاد، نوآوری و حمایت از بنگاه‌های داخلی و حفاظت از محیط زیست، از جمله مصادیق شکست بازار تلقی می‌شوند که نیازمند دخالت دولت در اعمال مالیاتها و پرداخت یارانه‌های ویژه هستند.

۱-۲-۲- تثبیت قیمت‌ها

نوسانات شدید قیمتی می‌تواند موجب بدبینی سرمایه‌گذاران و در نتیجه افت رشد و توسعه اقتصادی در بلندمدت شود. دولت‌ها با اهرم‌های مختلف از جمله اهرم یارانه دخالت می‌کنند تا با تثبیت قیمت‌ها شرایط باثباتی به وجود آید.

۱-۲-۳- توزیع مجدد درآمد

از آنجا که توزیع عادلانه درآمدها یکی از اهداف مهم سیاسی، اقتصادی و اجتماعی دولتهاست، دولت برای بهبود توزیع درآمد، از اهرم‌های مالی (مالیات و یارانه) بهره می‌گیرد (مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۸۰: ۱۱-۱۰).

۱-۳- انواع یارانه

یارانه‌ها را براساس مراحل پرداخت به کالا یا خدمت، از تولید تا مصرف می‌توان به انواع زیر تقسیم کرد:

۱-۳-۱- یارانه مصرفی

هدف دولتی از پرداخت این نوع یارانه، کمک رفاهی به گروه خاصی از مصرف‌کنندگان یا همه افراد یک کشور است. همچنین تعدیل درآمد گروه‌های اجتماعی و افزایش نسبی رفاه طبقات کم درآمد یا تصحیح مسیر مصرفی کشور به منظور تشویق مصرف کالاهایی خاص، از اهداف پرداخت این نوع یارانه است. پرداخت مابه‌التفاوت قیمت خرید و فروش کالاهای اساسی، از مهمترین یارانه‌های مصرفی است.

۱-۳-۲- یارانه تولیدی

این نوع یارانه با اهداف مختلف به تولیدکنندگان پرداخت می‌شود؛ مثلاً وقتی هدف دولت حمایت از تولیدکنندگانی است که تولید آنان مورد نیاز جامعه باشد، ولی به علت خاصی تطبیق هزینه تمام شده واقعی با قیمت واقعی ممکن نباشد، به آنها یارانه می‌دهد. عوامل دیگری مثل زیربنایی بودن تولید، نوزاد بودن صنایع، حمایت از صنایع در مقابل کالاهای وارداتی و غیره نیز دلیل پرداخت این نوع یارانه است. یارانه پرداختی به زیان‌کرد عملیاتی شرکت‌های دولتی و مؤسسات انتفاعی دولتی، یارانه‌پرداختی به نهاده‌های تولید، یارانه پرداختی برای تضمین قیمت برخی کالاها، یارانه پرداختی در جهت حمایت از صنایع زیربنایی و نوزاد و یارانه‌های صادراتی از جمله یارانه‌های تولیدی هستند.

۱-۳-۳- یارانه خدماتی

گاهی دولتها برای افزایش عرضه برخی خدمات یا کاهش قیمت آنها برای مصرف‌کنندگان به برخی بخشهای خدماتی یارانه پرداخت می‌کند. از جمله این نوع یارانه‌ها، یارانه پرداختی به خدمات عمومی شهری است. همچنین یارانه پرداختی به خدمات حمل و نقل زمینی، دریایی و هوایی نیز از مصادیق این نوع یارانه محسوب می‌شود. گفتنی است یارانه‌ها براساس نحوه محاسبه به دو نوع آشکار و پنهان و بر مبنای نحوه پرداخت به دو نوع مستقیم و غیرمستقیم تقسیم می‌شوند (مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی، ۱۳۷۵: ۴۷-۴۳).

۲- یارانه در سازمان جهانی تجارت

۲-۱- تحولات نظام یارانه در طول ادوار گات تا قبل از دور اروگوئه

۲-۱-۱- ماده ۱۶ گات

کلیات اولین نظام چندجانبه یارانه برگرفته از منشور هاوانا در بند اول ماده ۱۶ گات گنجانده شده بود. طبق بند اول این ماده کلیه امضاکنندگان موظفند: «هر نوع یارانه شامل هر شکلی از حمایت درآمدی یا قیمتی که به طور مستقیم یا غیرمستقیم برای افزایش صادرات هر محصول از قلمرو خود یا کاهش واردات هر محصول به قلمروشان انجام گرفته باشد» را اطلاع دهند. در این ماده هیچ شکلی از یارانه ممنوع نشده بود، در عوض اثبات آثار تجاری یارانه یا به اصطلاح اثبات آسیب جدی به منافع کشورهای دیگر مورد توجه قرار گرفت. قواعد یارانه در طول زمان شکلی خاص و قابل توجه به خود گرفت. اولین تعدیل قوانین یارانه همزمان با جلسه بررسی ۱۹۵۵ گات با ارائه بخش ب ماده ۱۶ تحت عنوان «قواعد تکمیلی بر یارانه‌های صادراتی» صورت پذیرفت. در این بخش، نگرانی اعضا از آثار مخرب تجاری برخی یارانه‌ها، بخصوص یارانه‌های صادراتی منعکس گردید. در آنجا بود که برای اولین بار تفاوت قوانین یارانه‌ای در خصوص کالاهای اساسی و غیراساسی مطرح شد. طرفهای متعاقد به دنبال راهی بودند تا از اعطای یارانه‌های صادراتی به کالاهای اساسی (که شامل محصولات کشاورزی بودند) جلوگیری کنند و در صورت استفاده از این یارانه‌ها نیز به گونه‌ای نباشد که باعث انباشت کالای اساسی برای طرف یارانه‌دهنده بیشتر از سهم مطلق تجارت جهانی صادرات محصول موردنظر شود. در خصوص یارانه‌های صادراتی کالاهای غیراساسی بند چهارم بخش ب ماده ۱۶ از اول ژانویه ۱۹۵۸ یا بلافاصله پس از اجرای آن، رأی به ممنوعیت یارانه‌های صادراتی داد تا به «فروش کالای (غیراساسی) صادراتی به قیمتی پایین‌تر از قیمت قابل مقایسه برای کالای مشابه به خریداران بازار داخلی» منجر شوند. اگرچه «مجموعه قواعد مربوط به یارانه‌ها»^۱ دور دوحه ممنوعیت یارانه‌های صادراتی بر کالاهای غیراساسی را به کلیه اعضا تسری داد، اما عملاً این ممنوعیتها تا زمان اجرای موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی دور اروگوئه در سال ۱۹۹۵ که با استثناها و دوره‌های اجرایی برای کشورهای در حال توسعه و

اقتصادهای در حال گذر به طور کامل بر محصولات غیرکشاورزی نهادینه گردید، اجرا نشد. با این حال، هیچ منطق اقتصادی این عقیده را که یارانه‌های کالاهای اساسی ماهیتاً موجه‌تر از یارانه‌های کالاهای غیراساسی هستند، تأیید نمی‌نماید؛ حتی با توجه به مقوله صنعت نوزاد برای حفظ فعالیتهای تولیدی در گامهای ابتدایی توسعه صنعتی، این منطق می‌تواند عکس این مسیر را بی‌مایند (W.T.O, op.cit:189-190).

۲-۱-۲- موافقت‌نامه دور توکیو (مجموعه قوانین مربوط به یارانه‌ها)

پس از انجام اصلاحاتی در ماده ۱۶ گات و تنظیم بیانیه ۱۹۶۰ برای ترتیب اثر بخشیدن به شرایط بند چهار ماده ۱۶، دومین گام مؤثر در ایجاد قوانین یارانه‌ای، موافقت‌نامه تفسیر و اعمال مواد ۶، ۱۶ و ۳۳ معروف به مجموعه قواعد مربوط به یارانه‌ها بود که در دور توکیو ایجاد گردید و از اول ژانویه ۱۹۸۰ اجرا شد.

مجموعه قواعد یارانه‌ها ممنوعیت یارانه‌های صادراتی را بر کالاهای غیراساسی غیر از محصولات معدنی تأیید و فهرستی روشن از این یارانه‌ها را ارائه نمود. این قوانین همچنین به تبیین مقررات خاص مربوط به آثار نامطلوب یارانه‌ها و اقدامات جبرانی می‌پرداخت و شرایط رفتار ویژه و متفاوت با کشورهای در حال توسعه را مشخص می‌نمود (ibid:191).

۲-۲- موافقت‌نامه‌های دور اوگوتسه در خصوص یارانه‌ها

قوانین سازمان جهانی تجارت در مورد یارانه‌ها به سه موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی^۱ و موافقت‌نامه کشاورزی^۲ و موافقت‌نامه عمومی تجارت خدمات مربوط می‌شود. موافقت‌نامه اول عمدتاً به موضوع یارانه‌ها در بخش صنعت می‌پردازد و مقررات یارانه‌ها در بخش کشاورزی در موافقت‌نامه کشاورزی ذکر شده است. یارانه‌ها در بخش خدمات نیز تحت شمول مقررات موافقت‌نامه عمومی تجارت خدمات است. در این قسمت به بررسی قوانین این سازمان درباره یارانه‌ها در هر کدام از این سه موافقت‌نامه می‌پردازیم.

1. The Agreement on Subsidies and Countervailing Measures (SCM)
2. The Agreement on Agriculture

۱-۲-۲- موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی

موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی پس از تعریف یارانه-که طبق آن هر نوع کمک مالی دولت که همراه با انتقال نفع باشد، یارانه محسوب می‌شود- مفهوم خاص بودن^۱ مطرح شده است. برای اینکه بتوان علیه یارانه‌ای دست به اقدام جبرانی زد، آن یارانه باید برابر ماده ۲ موافقت‌نامه، یارانه‌ای خاص باشد. در موافقت‌نامه آمده است زمانی که در اقتصادی یارانه‌ای به صورت فراگیر در دسترس باشد، فرض بر این است که اختلال در تخصیص منابع به وجود نخواهد آورد و بدین ترتیب، تنها با یارانه‌هایی که به صورت خاص هستند، مقابله خواهد شد.

موافقت‌نامه چهار دسته «خاص بودن» را از هم تفکیک می‌کند:

الف) تخصیص بنگاهی: دولت بنگاه یا بنگاه‌های خاص را هدف یارانه‌های خود قرار می‌دهد.

ب) تخصیص صنعتی: دولت، بخش یا بخش‌هایی خاص از اقتصاد را موضوع یارانه‌های خود قرار می‌دهد.

پ) تخصیص منطقه‌ای: دولت فقط به تولیدکنندگان در بخش خاصی از قلمرو خود یارانه پرداخت می‌کند.

ت) یارانه‌های ممنوع: دولت کالاهای صادراتی یا کالاهایی را که از مواد اولیه ساخت داخل استفاده کرده اند، هدف یارانه‌ای خود قرار می‌دهد (گروه نویسندگان، همان: ۳۷۸)

در مجموع، می‌توان گفت منظور از خاص بودن این است که یارانه در اختیار بنگاه یا بنگاه‌های خاص قرار گیرد. بنابر این، طبق این موافقت‌نامه، یارانه‌ها به دو دسته کلی تقسیم می‌شوند: ۱- یارانه‌های خاص؛ ۲- یارانه‌های غیرخاص (غیرقابل پیگیری). یارانه‌های خاص خود مجدداً^۲ به دو دسته یارانه‌های ممنوع و یارانه‌های قابل پیگیری تفکیک می‌شوند (همان: ۳۷۹).

۱-۲-۱- یارانه‌های ممنوع در موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی

ماده ۳ موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی، یارانه‌های ممنوع را به شکل زیر تعریف می‌کند:

1. specificity

الف- یارانه‌هایی که در متن قانون یا در واقع به تنهایی یا به عنوان یکی از چند ضابطه دیگر، موکول به عملکرد صادراتی هستند؛

ب- یارانه‌هایی که به تنهایی یا به عنوان یکی از چند ضابطه دیگر، موکول به استفاده بیشتر از کالاهای داخلی در قیاس با کالاهای وارداتی هستند» (W.T.O, op.cit :233).

عبارت «در واقع»^۱ در متن اصلی به حالتی اشاره دارد که قانون اعطای یارانه، صادرات را شرط پرداخت یارانه نشناخته، در حالی که در عمل پرداخت یارانه فوق به عملکرد صادراتی مشروط شده است. شایان ذکر است که برابر زیرنویس بند ۱ ماده ۳ صرف این که یارانه‌ای به بنگاهی صادرکننده پرداخت می‌گردد، به تنهایی دلیل کافی نیست که یارانه‌ای جزو یارانه‌های ممنوع قرار گیرد.

ممکن است این‌گونه تلقی شود که اگر یارانه‌ای به‌طور افقی به تمام صادرکنندگان در رابطه با عملکرد صادراتی یا همه استفاده‌کنندگان از کالاهای داخلی با وجود کالای مشابه خارجی پرداخت شود، با توجه به خاص نبودن آن قاعدتاً نباید یارانه ممنوع باشد، ولی بند ۳ ماده ۲ موافقت‌نامه صراحتاً این‌گونه یارانه‌ها را خاص می‌شناسد: «هرگونه یارانه‌ای که در چارچوب مقررات ماده ۳ (یارانه‌های ممنوع) قرار گیرد، خاص تلقی خواهد شد» (روحانی، ۱۳۸۰: ۱۲۸-۱۲۹).

۲-۱-۲-۲- یارانه‌های قابل پیگیری در موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی

بقیه یارانه‌های تولیدی در صورتی که خاص باشند (به مفهوم آنچه در بالا گفته شد) قابل پیگیری^۲ هستند. یارانه‌های قابل پیگیری در صورتی که باعث آثار سوء بر منافع سایر اعضا شوند، می‌توانند از طریق وضع عوارض جبرانی و یا ارجاع آنها به رکن حل اختلاف توسط کشور متضرر مورد مقابله قرار گیرند. ماده ۵ موافقت‌نامه سه نوع اثر سوء را برمی‌شمرد:

اول- **لطمه‌ای** به صنعت داخلی در داخل قلمرو عضو شاکی از طریق واردات منتفع از یارانه وارد آید. چنین لطمه‌ای پایه‌ای برای عمل جبرانی خواهد بود.

1. in fact

2. Actionable

دوم- آسیب جدی وجود داشته باشد. آسیب جدی معمولاً" به دلیل ایراد اثر سوء (مثلاً" جایگزینی صادرات) در بازار کشور پرداخت کننده یارانه یا در بازار کشوری ثالث به وجود می‌آید.

سوم- وارد آمدن زیان یا از بین رفتن منافع ناشی از گات ۱۹۹۴. این حالت عموماً زمانی به وجود می‌آید که دسترسی وسیعتر به بازار که بای N از کاهش تعرفه‌های تثبیت شده حاصل شده باشد، به واسطه یارانه محدود گردد (W.T.O, op.cit.:235)

بنابراین، لطمه مهم یا خطر آن به صنعت کشور واردکننده کالای مشمول یارانه وارد می‌شود. آسیب جدی به منافع کشور صادرکننده کالای مشابه کالای مشمول یارانه در بازار کشور پرداخت کننده یارانه یا بازارهای ثالث (یعنی کاهش سهم کشور صادرکننده در این بازارها) وارد می‌شود. از بین رفتن یا تضعیف منافع ناشی از گات نیز به کاهش یا از بین رفتن منافع اعضای ذی‌نفع در صادرات کالای مشابه کالای مشمول یارانه به این مفهوم که یارانه باعث می‌شود عملاً منافع ناشی از کاهش تعرفه‌ها توسط کشور پرداخت کننده یارانه از بین برود یا تضعیف شود، اطلاق می‌شود.

یارانه‌های تولیدی که خاص نباشند؛ یعنی محدود به بنگاه، بنگاهها، صنعت، صنایع، منطقه یا مناطق خاص نشوند و به طور افقی به تمام اقتصاد تزیق شوند، به طوری که در مجموع توزیع منابع را مختل نکنند، یارانه‌های غیرقابل پیگیری^۱. محسوب می‌شوند و پرداخت آنها مجاز است.

۳-۱-۲-۲- اقدامات جبرانی در موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی

بخش بزرگی از موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی به راههای جبران و طرق مقابله با یارانه‌های دیگر اعضا اختصاص یافته‌است. اقدامات جبرانی در مقابله با تجارت ناعادلانه دارای سابقه‌ای طولانی بوده است و حتی در قانون تعرفه سال ۱۸۹۰ آمریکا به آن تصریح شده و راه مقابله با یارانه بعضی از گونه‌های شکر را بالا بردن عوارض وارداتی آنها دانسته‌است. این قانون به علت سهولت اجرا و توانایی حذف تأثیرات منفی یارانه کشور خارجی بر صنایع

داخلی کشور وضع کننده روشی متداول برای مقابله گردید؛ به طوری که در زمان تنظیم مواد گات ۱۹۴۷، ماده شش به موضوع یارانه‌های صادراتی و روش وضع عوارض جبرانی برای مقابله با تأثیرات مخرب آنها اختصاص یافت. برابر این ماده، طرفهای متعاقد می‌توانستند در قوانین داخلی خود مقرراتی را از طریق افزایش عوارض گمرکی برای مقابله با یارانه‌های دیگر طرفها وضع نمایند.

گات ۱۹۴۷ در خصوص راههای تشخیص یارانه و تعریف آن ساکت بود. به همین دلیل، کشورها تا اندازه‌ای به سوء استفاده از مقررات گات در خصوص وضع عوارض جبرانی روی آورده، با کوچکترین تردیدی به بهانه مقابله با یارانه به اقدام برای بالابردن تعرفه‌های خود در خصوص محصول مورد نظر می‌پرداختند؛ خصوصاً آمریکا که به دلیل تبعیت از قوانین داخلی خود شرط خسارت جدی را که گات ۱۹۴۷ لازمه وضع عوارض جبرانی می‌دانست، نادیده می‌گرفت، منفرداً اقدام به وضع حقوق جبرانی می‌نمود.

در نتیجه، در دور توکیو دو راه مقابله با یارانه تعریف شد: راه اول که به روش داخلی معروف بود و با ماده ۶ گات تطابق داشت، به کشورها اجازه می‌داد که رأساً نسبت به وضع عوارض جبرانی اقدام نمایند، درحالی که در روش دوم کشورها می‌توانستند با استناد به بین‌المللی بودن گات از طریق مراجع قضایی بین‌المللی اقامه دعوا نمایند (گروه نویسندگان، همان: ۳۸۱).

موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی هر دو راه را تجویز می‌نماید. مواد ۴، ۷ و ۹ که به ترتیب بلافاصله پس از تقسیم‌بندی انواع یارانه نوشته شده‌اند، با عبارت پردازی تقریباً یکسان همگی مسیر بین‌المللی و تشریفات رسیدگی برای حل اختلاف را توضیح می‌دهند. کشور شاکی با درخواست مشورت از کشور مشتکی‌عنه، فرایند حل اختلاف را آغاز می‌کند و دعوی با صدور حکم از سوی رکن حل اختلاف پایان می‌یابد.

قسمت پنجم موافقت که حجم بزرگی را به خود اختصاص داده، مواد ۱۰ تا ۲۳ را شامل می‌گردد، کلاً به روش داخلی برای وضع عوارض جبرانی می‌پردازد. این بخش شامل نحوه اجرای ماده ۶ گات، تشریفات رسیدگی و تحقیقات لازم، نحوه آماده‌سازی مدارک، چگونگی انجام مشورتها، نحوه محاسبه مقدار یارانه، راههای تشخیص لطمه^۱، اقدامات موقتی^۲، چگونگی حذف عوارض جبرانی وضع شده، مدت حقوق و عوارض جبرانی و راههای تجدید نظر است. اعضای سازمان جهانی تجارت فقط در صورتی می‌توانند عوارض جبرانی اعمال نمایند که پس از انجام تحقیقات بر اساس موافقت‌نامه احراز کنند:

۱- یارانه‌ای پرداخت شده است؛

۲- به صنعت داخلی تولید کننده محصول مشابه در کشور واردکننده لطمه مهم وارد شده است؛

۳- ارتباط علی بین یارانه و لطمه وجود دارد.

در این صورت، کشور وارد کننده عضو می‌تواند عوارض متقابلی را بر واردات نهایتاً تا حد حاشیه یارانه اعمال نماید (W.T.O, op.cit.: 243).

شرایط استفاده هرکدام از دو مسیر داخلی و بین‌المللی به شرح زیر است: چنانچه یارانه‌ای در گروه یارانه‌های ممنوع قرار گیرد، هم به روش بین‌المللی و هم به روش داخلی می‌توان با آن مقابله کرد. یارانه‌های قابل پیگیری که منجر به لطمه شوند را می‌توان هم از طریق داخلی و هم بین‌المللی دنبال کرد، ولی چنانچه اثر سوء آنها به شکل آسیب جدی یا از میان رفتن منافع - برابر بند «ب» از ماده ۵- نمایان شود، تنها راه حل بین‌المللی، چاره مقابله است. تصمیم‌گیری در خصوص آثار یارانه‌های غیر قابل پیگیری - سبز - تنها به طریقه بین‌المللی و از مسیر کمیته یارانه‌ها انجام می‌پذیرد (گروه نویسندگان، همان: ۳۸۲).

۲-۲-۲- موافقت‌نامه کشاورزی

مقررات مربوط به یارانه‌ها در بخش کشاورزی، در موافقت‌نامه کشاورزی سازمان جهانی

1. determination of injury
2. provisional measures

تجارت آمده است. به طور کلی، طبق این موافقت‌نامه حمایت‌های بخش کشاورزی به دو بخش حمایت‌های داخلی و یارانه‌های صادراتی تقسیم می‌شود. در زیر به توضیح مقررات این موافقت‌نامه در هر کدام از این دو بخش می‌پردازیم.

۱-۲-۲- حمایت‌های داخلی

تمامی اقدامات حمایت داخلی که به نفع تولیدکنندگان کشاورزی انجام می‌شود، در چارچوب حمایت‌های داخلی قرار می‌گیرند. موافقت‌نامه، برخی از این حمایت‌ها را از تعهدات کاهش معاف کرده و برخی دیگر را مشمول این تعهدات قرار داده است (گروه نویسندگان، همان: ۱۹۹). بر اساس موافقت‌نامه کشاورزی حمایت‌های معاف از تعهدات کاهش در چهار گروه قرار می‌گیرند:

الف- اقدامات جعبه سبز: مطابق ضمیمه ۲ موافقت‌نامه کشاورزی، اقدامات حمایت داخلی که آثار مختل‌کننده در تجارت یا تولید نداشته یا چنین آثاری را در کمترین حد خود داشته باشند و از طریق برنامه‌های دولتی و از محل وجوه عمومی تأمین مالی شده و شامل وجوه انتقالی از مصرف‌کنندگان نباشد و اثرات حمایت قیمتی برای تولیدکنندگان نداشته باشند، اقدامات جعبه سبز قلمداد شده، از تعهدات کاهش معاف هستند. این حمایت‌ها در ضمیمه ۲ موافقت‌نامه به صورت تفصیلی ذکر شده‌اند. برخی از آنها عبارتند از: خدمات عمومی و حمایت‌های مربوط به آن، از قبیل تحقیق، کنترل آفات و امراض، خدمات آموزشی، خدمات بازاریابی، خدمات زیرساختی و غیره یا حمایت‌های مربوط به ذخیره‌سازی عمومی برای تأمین امنیت غذایی؛ حمایت از درآمد کشاورزان مشروط به مجزا نمودن آنها از تولید، پرداخت‌های مربوط به جبران بلایای طبیعی، حفظ محیط زیست و کمک‌های دولت به کشاورزان مناطق دارای عدم مزیت (W.T.O, op.cit. : 48).

ب- حمایت‌های مربوط به محدود کردن تولید (اقدامات جعبه آبی): موافقت‌نامه کشاورزی در بند ۵ ماده ۶ پرداخت‌های مستقیم به تولیدکنندگان کشاورزی به منظور محدود کردن تولید را از تعهدات کاهشی حمایت داخلی معاف نموده است.

پ- یارانه‌های توسعه‌ای (جعبه توسعه): براساس بند ۲ ماده ۶ موافقت‌نامه کشاورزی، در مورد کشورهای در حال توسعه یارانه‌های سرمایه‌گذاری که عموماً در دسترس بخش کشاورزی آنها قرار می‌گیرند و همچنین یارانه‌های مربوط به نهاده‌های کشاورزی که عموماً در

دسترس تولیدکنندگان کم درآمد یا از لحاظ منبع فقیر هستند، از تعهدات کاهشی مربوط به حمایت داخلی معاف شده است.

ت- یارانه‌های مربوط به کشت جایگزینی گیاهان مخدر غیرقانونی: موافقت‌نامه کشاورزی در بند ۲ ماده ۶ پرداخت یارانه و در نظر گرفتن مشوقهای لازم برای جایگزینی کشت غیرقانونی گیاهان مخدر را به عنوان ابزاری در خدمت دولتها در جهت مبارزه با کشت این محصولات می‌پذیرد و در صورتی که چنین پرداختهایی صورت گیرد، از تعهدات کاهشی معاف خواهند بود.

کلیه حمایت‌های داخلی یک عضو به نفع تولیدکنندگان کشاورزی که طبق موافقت‌نامه معاف از تعهدات کاهشی نباشد، مشمول تعهدات کاهشی می‌شوند. این حمایتها (جعبه زرد) می‌تواند شامل حمایت‌های قیمتی، پرداخت‌های مربوط به نهاده‌های تولیدی، پرداخت به کشاورزان و تولیدکنندگان محصولات کشاورزی بابت تولید مشخص و موارد مشابه آن شود. طبق موافقت‌نامه کشاورزی، برای کاهش حمایت‌های داخلی غیرمعاف، معیاری با عنوان «میزان کلی حمایت»^۱ وجود دارد. میزان کلی حمایت در دو سطح محصولی و بدون مشخص کردن محصول محاسبه می‌شود و از مجموع این دو «مجموع میزان کلی»^۲ حاصل می‌شود. مجموع میزان کلی حمایت، مشمول تعهدات کاهشی اعضا با توجه به سطوح سالانه و نهایی تعهد هر عضو در جدول تعهدات آن است و اعضا در توزیع این کاهشها بین محصولات مختلف یا انواع حمایت داخلی از آزادی عمل برخوردارند (ibid:39-40).

۱-۲-۲- یارانه‌های صادراتی

در حالی که پرداخت یارانه‌های صادراتی در بخش صنعت طبق موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی ممنوع است، یارانه‌های صادراتی در بخش کشاورزی تنها مشمول تعهدات کاهشی است. در واقع، کشورهای توسعه‌یافته به علت حمایت‌های داخلی گسترده از بخش کشاورزی خود با مازاد تولید در این بخش مواجه شدند و برای خلاصی از این مازاد شروع به دادن یارانه

1. Aggregate Measurement of Support (AMS)
2. Total Aggregate Measurement of Support (TAMS)

صادراتی نمودند تا محصولات کشاورزی خود را با قیمتی ارزاتر روانه بازارهای جهانی کنند. در این میان، کشورهای درحال توسعه بسیار متضرر شدند و برای خلاصی از این ضرر موضوع یارانه‌های صادراتی بخش کشاورزی را در دستور کار مذاکرات دور دوحه گنجانند. توافق نهایی حاصل شده تنها به کاهش این یارانه‌ها منجر شد، نه حذف آنها. البته براساس آخرین توافقی که بین اعضای سازمان حاصل شده، تا پایان سال ۲۰۱۳ کلیه یارانه‌های صادراتی باید کنار گذاشته شوند (نمایندگی تام‌الاختیار تجاری، ۱۳۸۶: ۱۵).

مطابق ماده ۹ موافقت‌نامه کشاورزی، یارانه‌های صادراتی زیر مشمول تعهدات کاهش‌دهنده هستند:

- ۱- پرداختهای مستقیم دولت اعم از نقدی و جنسی به یک بنگاه، صنعت، تولیدکنندگان کشاورزی و نظایر آن براساس عملکرد صادراتی آنها؛
- ۲- فروش یا واگذاری ذخایر غیرتجاری محصولات کشاورزی توسط دولت جهت صادرات به قیمتی پایین‌تر از قیمت خرید همان محصول در بازار داخلی؛
- ۳- پرداختهای مربوط به صادرات یک محصول کشاورزی که با اقدام دولت تأمین مالی می‌شود؛
- ۴- پرداخت یارانه به محصولات کشاورزی مشروط به اینکه در محصولات صادراتی ترکیب شوند؛
- ۵- پرداخت یارانه جهت کاهش هزینه‌های بازاریابی محصولات کشاورزی، از جمله هزینه‌های جابه‌جایی و حمل و نقل بین‌المللی؛
- ۶- حمل و نقل داخلی محموله‌های صادراتی با شرایطی مساعدتر نسبت به محموله‌های داخلی (W.T.O, op.cit, p 40-41).

۲-۲-۲-۲- عوارض جبرانی بر محصولات کشاورزی برخوردار از یارانه

مطابق ماده ۱۳ موافقت‌نامه کشاورزی موسوم به ماده صلح، در مقابل یارانه‌های جعبه سبز و سایر یارانه‌های مربوط به حمایت‌های داخلی و یارانه‌های صادراتی کشاورزی (به شرطی که در چارچوب تعهدات کشورها پرداخت شوند) نمی‌توان به اقدامات خاصی مثل وضع حقوق جبرانی و نظایر آن که در موافقت‌نامه یارانه‌ها و عوارض جبرانی پیش‌بینی شده است، توسل

جست و اعضا برای توسل به برخی از آنها و آغاز تحقیقات مربوط به آنها از خود خویشنداری نشان خواهند داد. با وجود این، این ماده تا پایان سال ۲۰۰۳ معتبر بود و از آن تاریخ به بعد منقضی شد و در شرایط فعلی یارانه‌های کشاورزی هم مطابق مقررات گات ۱۹۹۴ و موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی قابل پیگیری محسوب می‌شوند (مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی، ۱۳۸۴: ۸۵).

بنابراین، برخلاف تلقی نادرست موجود مبنی بر اینکه موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی با یارانه‌های محصولات کشاورزی ارتباطی ندارد، باید گفت موافقت‌نامه مذکور در هیچ کدام از مواد خود محصولات کشاورزی را از شمول کلی مقررات خود مستثنا نکرده است، بلکه این استثناء صرفاً در دامنه موادی از موافقت‌نامه که مورد نظر قانونگذار بوده تصریح شده است. در عمل نیز نه تنها به تدریج ممنوعیت یارانه‌های صادراتی مذکور در موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی به محصولات کشاورزی کشیده می‌شود (لزوم حذف یارانه‌های صادراتی کشاورزی تا پایان سال ۲۰۱۳)، بلکه در حال حاضر همه یارانه‌های کشاورزی در چارچوب رویه‌های مذکور در موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی قابل پیگیری است.

۳-۲-۲- موافقت‌نامه عمومی تجارت خدمات

سازمان جهانی تجارت به یارانه‌ها در بخش خدمات برخلاف بخش کالایی از زاویه رفتار ملی می‌نگرد، در حالی که یارانه‌ها در بخش کالا طبق ماده ۳ موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت از استثنای رفتار ملی است. در بخش خدمات اعطای یارانه در صورتی که محدود به عرضه‌کنندگان داخلی خدمات شود، از موارد نقض رفتار ملی تلقی می‌شود و باید در ستون استثنای رفتار ملی جدول تعهدات کشورها ذکر شود. در حقیقت، سازمان جهانی تجارت دارای قوانین چندجانبه در مورد یارانه‌های بخش خدمات نیست و این از جمله موضوعهای است که مذاکرات پیرامون آن در این سازمان در حال حاضر در جریان است. ماده ۱۵ موافقت‌نامه عمومی تجارت خدمات، از اعضا می‌خواهد که «به منظور اجتناب از اثرات انحرافی یارانه‌ها، مذاکراتی را جهت ایجاد نظامات چند جانبه» آغاز کنند. این موافقت‌نامه همچنین مذاکره‌کنندگان را به بررسی «مقتضی بودن رویه‌های جبرانی» و «شناسایی نقش یارانه

در رابطه با برنامه‌های توسعه‌ای کشورهای در حال توسعه» ترغیب می‌کند. بعلاوه، این ماده این امکان را برای هر عضوی «که بپندارد یارانه عضو دیگر اثرات سوئی بر آن داشته است» فراهم می‌سازد که به مشاوره با عضو پرداخت کننده یارانه بپردازد (W.T.O, op.cit.: 284).

۳- آثار حقوقی الحاق ایران به سازمان جهانی تجارت در بخش یارانه‌ها

از آنجایی که ایران در فرآیند عضویت در سازمان جهانی تجارت قرار دارد، احتمالاً با عضویت در این سازمان قوانین و رویه‌های حاکم بر یارانه‌ها در کشور دستخوش تغییر خواهد شد. در این میان، قانون برنامه چهارم توسعه، قانون مقررات صادرات و واردات، قانون بودجه‌های سنواتی و برخی قوانین مرتبط دیگر، مهمترین محمل حقوقی را برای پرداخت یارانه‌ها توسط دولت فراهم کرده‌اند. در این بخش، به بررسی این قوانین از منظر الزامات مربوط به یارانه‌ها در مقررات سازمان جهانی تجارت می‌پردازیم. هدف نهایی ما از این بررسی آن است که میزان سازگاری قوانین مذکور را در مواد مرتبط به یارانه‌ها با الزامات و مقررات سازمان جهانی تجارت ارزیابی نماییم. درنهایت، می‌توان دریافت که هرکدام از یارانه‌های پرداختی توسط دولت براساس قوانین موجود، در گروه کدامیک از انواع یارانه‌ها بر اساس تقسیم‌بندی موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی سازمان جهانی تجارت قرار می‌گیرد و احتمالاً با چه نوع برخوردی از طرف اعضای این سازمان روبه رو خواهد شد.

براساس ماده ۳ قانون برنامه چهارم قیمت‌گذاری نفت کوره، نفت گاز و بنزین باید بر مبنای قیمت‌های عمده فروشی خلیج فارس صورت می‌گرفت. همچنین، قرار بود قیمت گازطبیعی بر مبنای کمترین سطح قیمت آن در کشورهای همجوار تعیین شود و عرضه نفت سفید و گاز مایع برای مصارف تجاری و صنعتی به قیمت بدون یارانه باشد. در ماده ۲۲ قانون، قیمت گاز طبیعی فشرده حداکثر معادل ۴۰ درصد قیمت بنزین تعیین شده است. ماده ۲۶ نیز نحوه تعیین قیمت برق و گاز، آب و برخی موارد دیگر را مشخص می‌کند. مطابق بند ج ماده ۳۹ قانون هم قیمت‌گذاری را به کالاها و خدمات عمومی و انحصاری و کالاهای اساسی محدود می‌کند (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، ۱۳۸۳: ۷، ۴۰، ۴۳، ۶۴).

با وجود این، در ۲۲ دی ۱۳۸۳ بر ماده ۳ قانون اصلاحیه‌ای وارد شد که مطابق آن قیمت فروش بنزین، نفت گاز، نفت سفید، نفت کوره، و سایر فراورده‌های نفتی، گاز، برق و آب و

همچنین نرخ خدمات فاضلاب، ارتباطات تلفن و مرسولات پستی برای سال اول برنامه در قیمت‌های پایان شهریور ۱۳۸۳ تثبیت و مقرر گردید که برای سالهای بعدی برنامه، تغییر در قیمت، طی لوایحی همراه با توجیه اقتصادی- اجتماعی آن به مجلس پیشنهاد شود.

بر اساس بند ۹ ماده ۳ گات اقدامات مربوط به کنترل حداکثر قیمت داخلی می‌توانند برای منافع طرفهای متعاقد عرضه‌کننده محصولات وارد شده به کشور آثاری زیانبار داشته‌باشند و بنابراین، طرفهای متعاقدی که چنین اقداماتی را به عمل می‌آورند، به منظور اجتناب از این آثار زیانبار تا سرحد امکان، منافع طرفهای متعاقد صادرکننده را در نظر خواهند گرفت.

با اینکه این اقدامات باید با اصل رفتار ملی منطبق باشند به نظر می‌رسد برای اجتناب از آثار زیانبار آنها به سایر کشورهای عضو سازمان جهانی تجارت، صرف مد نظر قرار دادن منافع سایر اعضا بدون امکان توسل به اقدامات جبرانی برای مقابله با آثار سوء آنچنانکه در موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی آمده است چندان کارساز نباشد.

کشورهای در حال الحاق به سازمان نیز متعهد هستند فهرستی از کالاهای مشمول قیمت‌گذاری خود را اعلام نمایند تا پس از انجام مذاکرات مقتضی و حصول توافق لازم امکان تداوم قیمت‌گذاری این کالاها حفظ شود.

در مجموع، به نظر می‌رسد که سیاستهای قیمت‌گذاری قانون برنامه چهارم مغایرتی با مقررات سازمان جهانی تجارت ندارد، اما با وجود چالشهای پیش روی کشورهای عربستان و روسیه درخصوص قیمت‌های دوگانه انرژی که از سوی برخی طرفهای مذاکراتی به منزله یارانه پنهان تلقی گردیده و درخواست حذف قیمت‌گذاری دوگانه طرح شده است، به نظر می‌رسد چالش جدی پیش روی کشور در این زمینه وجود دارد. هرچند که یارانه‌های انرژی در ایران از مصادیق یارانه‌های عام و مجاز در ادبیات سازمان جهانی تجارت تلقی می‌شود چراکه به همه بخشهای اقتصادی به شکل افقی پرداخت می‌شود و شرط خاص بودن برای قابل پیگیری شدن درمورد آنها محقق نشده است، اما از آنجاکه طبق بند اول ماده ۱۲ موافقت‌نامه تأسیس هر کشور متقاضی الحاق به سازمان جهانی تجارت باید طبق شرایط مورد توافق میان آن کشور و سازمان به عضویت آن درآید و با توجه به چالشهای پیش روی کشورهای متقاضی مشابه با ایران در این مورد، به نظر می‌رسد ادامه روند کنونی قیمت‌گذاری انرژی پس از الحاق ممکن

نباشد. شایان ذکر است که عربستان در نهایت در تعهد الحاق خود پذیرفت قیمت‌های داخلی انرژی به میزانی باشد که هزینه‌های تولید و سرمایه‌گذاری و سود معقولی را دربرگیرد. سیاست‌های منطقه‌ای در قانون برنامه چهارم که با هدف توازن منطقه‌ای تنظیم شده، در مواردی اولویت‌های تجاری خاصی برای مناطق محروم (ماده ۲۷)، مناطق آزاد و ویژه اقتصادی (مواد ۳۵ و ۴۰) و پارک‌های علم و فناوری (ماده ۴۷) در نظر گرفته است (همان: ۴۳، ۵۸، ۶۵ و ۷۲). بر اساس ماده ۲۷ قانون برنامه چهارم «به دولت اجازه داده می‌شود، به منظور ایجاد انگیزه برای سرمایه‌گذاری و اشتغال در سطح کشور، به‌ویژه در مناطق کمتر توسعه یافته، در قالب لویح بودجه سنواری و از طریق وجوه اداره شده، تسهیلات متناسب با سهم متقاضیان سرمایه‌گذاری در طرح‌های اشتغال‌زا و نیز قسمتی از سود و کارمزد تسهیلات مذکور را تأمین کند».

بر اساس مقررات سازمان جهانی تجارت در موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی، کمک‌های یارانه‌ای به مناطق محروم در چارچوب کلی طرح‌های توسعه‌ای از جمله یارانه‌های خاص منطقه‌ای محسوب می‌شود و در رده یارانه‌های قابل پیگیری قرار می‌گیرند. این بدین معناست که این یارانه‌ها می‌توانند مشمول طرح شکایت یا وضع عوارض جبرانی سایر اعضا قرار گیرند.^۱ به‌همین دلیل، پرداخت تسهیلات ترجیحی بر مبنای ماده ۲۷ قانون برنامه چهارم به طرح‌های اشتغال‌زا در مناطق محروم، از جمله یارانه‌های قابل پیگیری از نگاه سازمان جهانی تجارت است.

مطابق بند «ج» ماده ۳۵ قانون برنامه چهارم، کالاهای تولید یا فراوری شده در مناطق آزاد هنگام ورود به سایر نقاط کشور به میزان مجموع ارزش افزوده و ارزش مواد اولیه داخلی و قطعات داخلی به کار رفته در آن، مجاز و تولید داخلی محسوب شده، و از پرداخت حقوق ورودی معاف خواهند بود. بر اساس تبصره همین ماده، مواد اولیه و کالاهای واسطه‌ای خارجی

۱. بر اساس ماده ۸ موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی تا قبل از انقضای مدت پنج ساله مذکور در ماده ۳۱ این موافقت‌نامه (اول ژانویه ۲۰۰۰) برخی یارانه‌های تولیدی حتی به فرض خاص بودن تحت شرایط ویژه‌ای غیر قابل پیگیری تلقی می‌شدند. این یارانه‌ها عبارتند از: کمک به فعالیتهای تحقیقاتی بنگاه‌ها؛ کمک به مناطق محروم در چارچوب کلی توسعه منطقه‌ای؛ کمک به افزایش توانایی تطبیق تجهیزات موجود با شرایط زیست‌محیطی جدید. در حال حاضر، با سپری شدن مدت مذکور این یارانه‌ها نیز به شرط خاص بودن قابل پیگیری هستند.

به کار رفته در تولید مشروط به پرداخت حقوق ورودی در حکم مواد اولیه و کالای داخلی هستند.

هرچند سازمان جهانی تجارت تشکیل مناطق آزاد و مناطق ویژه اقتصادی را مجاز دانسته است، این مناطق مشمول ضوابط سازمان جهانی تجارت، از جمله ضوابط مربوط به یارانه‌ها و اقدامات جبرانی قرار می‌گیرند. معافیت کالاهای وارداتی از مناطق آزاد از عوارض وارداتی در حد مواد اولیه داخلی به کار رفته در آنها یارانه تلقی نمی‌شود، چراکه مناطق آزاد، بخشی از قلمرو اصلی یک کشور محسوب می‌شود. به هر حال، هرگونه یارانه‌ای به تولیدکنندگان مناطق آزاد اعطاء شود مانند سایر مناطق تخصیص منطقه‌ای محقق شده، یارانه مذکور قابل پیگیری خواهد بود. به زبان دیگر، مناطق آزاد از استثنائات تخصیص منطقه‌ای محسوب نمی‌شوند. بنابر این، معافیت‌های مالیاتی در نظر گرفته شده برای مناطق آزاد از مصادیق یارانه‌های قابل پیگیری است (دژم‌خوی و مرادپور، ۱۳۸۵: ۲۹-۳۰).

طبق ماده ۴۷ قانون برنامه چهارم توسعه به منظور ایجاد و توسعه شرکت‌های دانش‌بنیان و تقویت همکاری‌های بین‌المللی، اجازه داده می‌شود، واحدهای پژوهشی و فناوری و مهندسی مستقر در پارک‌های علم و فناوری در جهت انجام ماموریت‌های محوله، از مزایای قانونی مناطق آزاد در خصوص روابط کار، معافیت‌های مالیاتی و عوارض، سرمایه‌گذاری خارجی و مبادلات مالی بین‌المللی برخوردار گردند. معافیت‌های مذکور در این ماده که صرفاً برای بنگاه‌های مستقر در پارک‌های علم و فناوری در نظر گرفته شده و لذا شرط خاص بودن در مورد آنها تحقق یافته است، از جمله یارانه‌های قابل پیگیری در سازمان جهانی تجارت است.

همان‌گونه که گفته شد، یارانه‌های خاص شامل تخصیص بنگاهی، منطقه‌ای و بخشی می‌شوند و در صورتی که باعث وارد آمدن آثار سوء به منافع سایر اعضا به مفهوم مذکور در موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی شوند، توسط سایر اعضا قابل پیگیری خواهند بود. علاوه بر موارد مذکور در بندهای قبل که نمونه‌هایی از یارانه‌های خاص منطقه‌ای مذکور در قانون برنامه چهارم توسعه هستند، در ذیل به برخی دیگر از یارانه‌های خاص بخشی و بنگاهی اشاره می‌شود که اگر همراه با آثار سوء برای سایر اعضا باشند، قابل پیگیری خواهند بود.

در بند «الف» ماده ۱۰ قانون برنامه چهارم توسعه آمده است که از ابتدای برنامه چهارم، هرگونه سهمیه‌بندی تسهیلات بانکی (به تفکیک بخشهای مختلف اقتصادی و منطقه‌ای) و اولویتهای مربوط به بخشها و مناطق، با تصویب هیأت وزیران، از طریق تشویق سیستم بانکی با استفاده از یارانه نقدی و وجوه اداره شده، صورت می‌گیرد (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، همان: ۲۱).

همچنین بر اساس شق دوم بند «ج» ماده ۱۰ قانون برنامه چهارم، حداقل ۲۵ درصد از تسهیلات اعطایی کلیه بانکهای کشور باید به بخش آب و کشاورزی اختصاص یابد. تا قبل از سال ۱۳۸۴ دولت نرخهای سود تسهیلات متفاوتی را برای بخشهای مختلف اقتصادی بر بانکها تکلیف می‌کرد. از سال ۱۳۸۴، شورای پول و اعتبار، مطابق قانون برنامه چهارم، اقدام به تعیین نرخ سود واحد برای اعتبارات بخشهای مختلف کرده است که این نرخ در سال ۱۳۸۴ و ۱۳۸۵ به ترتیب ۱۶ و ۱۴ درصد و در سالهای ۱۳۸۶، ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸ به میزان ۱۲ درصد بوده است. بود. با این حال، دولت از طریق پرداخت یارانه سود تسهیلات برای برخی بخشها مثل بخش آب و کشاورزی، بخشی از این سود را پرداخت می‌کند.

از جمله موارد دیگری که دولت در طی سالهای گذشته یارانه سود تسهیلات داده، در حمایت از سرمایه‌گذارهای اشتغالزا و زودبازده بخش خصوصی و تعاونی بوده است. برای مثال، براساس بند ۱۱ تبصره بودجه ۱۳۸۵، دولت موظف بوده است مبلغ ۱۱ هزار و ۲۵۰ میلیارد ریال در قالب وجوه اداره شده و کمک‌های فنی و اعتباری به عنوان «کمک و یارانه سود تسهیلات» از طریق انعقاد قرارداد با نظام بانکی کشور و صندوق‌های تعاون، صندوق حمایت از فرصت‌های شغلی، صندوق حمایت از صنایع کوچک، صندوق حمایت توسعه سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی و صندوق قرض‌الحسنه توسعه اشتغال روستایی، بابت سود و کارمزد تسهیلات اعطایی جدید و سررسید شده پرداخت کند. همچنین، بر اساس آیین نامه نحوه پرداخت یارانه سود تسهیلات بانکی سال ۱۳۸۸، یارانه تسهیلات طرحهای منعقد شده در این سال، در مجموع به میزان ۴۵۳ میلیارد ریال تعیین شده است.

یکی دیگر از تصمیمات دولت که برای حمایت از صنایع نوین اتخاذ شده، این است که ۵۰ درصد تسهیلات مورد نیاز این صنایع به صورت بلاعوض پرداخت شود. این تصمیم در قالب مصوبه هیأت دولت و بودجه سال ۸۶ اتخاذ شده، اما پیش از این نیز از سوی وزارت صنایع و

معادن و سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی به دولت پیشنهاد شده بود. با این حال، شرکت‌های استفاده‌کننده از این تسهیلات باید حداقل ۲۰ درصد از کل سرمایه‌گذاری موردنیاز را از منابع خود تأمین کنند. طبق این مصوبه چنانچه شرکت‌های استفاده‌کننده از این تسهیلات نتوانند در پرداخت بموقع دریافتی‌ها اقدام کنند، باید با ارائه درخواستی به محل دریافت اعتبارات، مراتب را اعلام کنند. پس از آن سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی و معاون اجرایی رئیس جمهور آن درخواست را بررسی خواهند نمود و در صورت تأیید آن مجدداً بخشی از تسهیلات موردنظر بلاعوض محسوب می‌شود. طبق این مصوبه، صنایع نوین شامل صنایع الکترونیک، بیوتکنولوژی، مواد نو، لیزر، اپتیک، نرم‌افزار هوا و فضا و نیز نانو تکنولوژی هستند.

در ماده ۱۱ قانون برنامه چهارم تصریح شده است که ۳ درصد از سپرده قانونی بانکها نزد بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران بر مبنای درصد سال ۱۳۸۳ در اختیار بانکهای کشاورزی، مسکن و صنعت و معدن (هر بانک ۱٪) قرار گیرد تا صرف اعطای تسهیلات به طرحهای کشاورزی و دامپروری، احداث ساختمان و مسکن، و تکمیل طرحهای صنعتی و معدنی بخش غیردولتی شود که ویژگی عمده آنان اشتغالزایی است (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، همان: ۲۴).

در ماده ۱۸ همین قانون، برنامه توسعه بخش کشاورزی و منابع طبیعی با محوریت خودکفایی در تولید محصولات اساسی و توسعه صادرات محصولات کشاورزی پیش‌بینی شده است که در بردارنده اقداماتی، از جمله سیاستهای حمایتی درآمدی از کشاورزان و پوشش حداقل ۵۰ درصد بیمه محصولات کشاورزی است (همان: ۳۳).

بالاخره در شق چهارم بند «و» ماده ۲۱ آمده است که در جهت ایجاد ارزش افزوده بیشتر و استفاده از منابع گاز در توسعه صنعتی و معدنی به دولت اجازه داده می‌شود با رعایت سقفهای مصوب ماده ۱۳ برنامه در خصوص تنظیم تعهدات ارزی کشور، تا مبلغ ۹ میلیارد دلار در جهت ایجاد صنایع انرژی‌بر و صنایع دارای مزیت نسبی با هدف صادراتی تعهد و تأمین نماید. همچنین، یارانه پرداختی در کشور به نهاده‌های کشاورزی (کود، سم و بذر)، خرید تضمین محصولات کشاورزی، نرخ الکتروسیته ارزان قیمت به بخش کشاورزی، معافیت از مالیات بر درآمد حاصل از فعالیتهای کشاورزی طبق مقررات موافقت‌نامه کشاورزی سازمان جهانی

تجارت، از جمله یارانه‌های غیر معاف از تعهدات کاهش (یارانه‌های زرد) تلقی می‌شوند. بعلاوه، این نوع یارانه‌ها در کنار سایر یارانه‌های مربوط به بخش کشاورزی با منقضی شدن ماده صلح در سال ۲۰۰۳ طبق موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی در صورت همراه بودن با آثار سوء مذکور در این موافقت‌نامه از جمله یارانه‌های قابل پیگیری خواهند بود. همچنین، معافیت از مالیات درآمد ناشی از فعالیت‌های تولیدی و معدنی با شرایط خاص و معافیت از مالیات درآمد فعالیت‌های اقتصادی خاص می‌تواند از مصادیق یارانه‌های قابل پیگیری باشند چراکه یارانه‌های خاص بخشی محسوب می‌شوند.

ماده ۳۳ قانون برنامه چهارم توسعه به منظور نوسازی و روان‌سازی تجارت، افزایش سهم کشور در تجارت بین‌الملل، توسعه صادرات کالاهای غیرنفتی و خدمات و افزایش تقویت توان رقابتی محصولات صادراتی کشور در بازارهای بین‌المللی تنظیم شده است. بر اساس بند «ج» این ماده، دولت مکلف شده نسبت به افزایش سرمایه صندوق ضمانت صادرات ایران و نیز تأمین مابه‌التفاوت نرخهای اعتباری و گسترش پوشش بیمه‌ای در کشورهای هدف برای صادرات کالا و خدمات، به ویژه خدمات فنی و مهندسی اقدام نماید.

همان‌گونه که گفته شد، پرداخت یارانه‌های صادراتی در بخش صنعت طبق مقررات موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی در سازمان جهانی تجارت ممنوع است. البته، چنانچه یارانه‌های اعطایی کشورهای در حال توسعه، از جمله یارانه‌های صادراتی در حد قابل اغماض باشد^۱ نمی‌توان بر آنها عوارض جبرانی وضع کرد، ولی همچنان قابلیت طرح شکایت در رکن حل اختلاف را دارد. ضمیمه یک این موافقت‌نامه، حاوی مهمترین نمونه‌های این نوع یارانه‌هاست. از جمله یارانه‌های صادراتی برشمردن در این ضمیمه، عبارت‌است از اقدام دولت‌ها (یا مؤسسات ویژه تحت نظارت آنها) به ارائه برنامه‌های تضمین یا بیمه اعتبار صادراتی، برنامه‌های بیمه یا تضمین در مقابل افزایش هزینه محصولات صادراتی یا برنامه‌های مربوط به کاهش خطر نوسانات ارزی، با نرخ بیمه‌ای که برای پوشش دادن هزینه‌های عملیاتی بلندمدت و زیانهای این برنامه اندک است. بنابر این، آنچه در بند «ج» ماده ۳۳ قانون برنامه

۱. حد قابل اغماض برای کشورهای در حال توسعه به ازای هر واحد محصول معادل ۲ در صد ارزش صادرات است.

چهارم آمده که متضمن اعطای یارانه توسط دولت برای بیمه محصولات صادراتی با نرخ کمتر است، یارانه صادراتی تلقی می‌شود و طبق قوانین این سازمان ممنوع است.

با اینکه مقررات سازمان جهانی تجارت وضع عوارض بر صادرات را منع نمی‌کند، بند «د» ماده ۳۳ قانون برنامه چهارم، برقراری مالیات و عوارض بر صادرات کالاها و خدمات را ممنوع می‌نماید. با وجود این، طبق این ماده دولت مجاز است که به منظور صیانت از منابع و استفاده بهینه از آنها عوارض ویژه‌ای بر صادرات مواد اولیه فراوری‌نشده وضع و دریافت نماید که از نظر سازمان جهانی تجارت بلامانع است.

همچنین در زیرنویس ماده ۱ موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی آمده است که «طبق مقررات ماده ۱۶ گات ۱۹۹۴ و مقررات ضمیمه‌های ۱ تا ۳ موافقت‌نامه حاضر، معافیت یک محصول صادراتی از حقوق یا مالیاتهای متعلق به محصول مشابه (مالیاتهای غیر مستقیم) که به منظور مصرف داخلی در نظر گرفته شده است، یا بخشودگی این حقوق یا مالیاتها در حدی که از آنچه وصول می‌شده تجاوز نکند، یارانه تلقی نخواهد شد.»

برخی از مواد قانون مقررات صادرات و واردات سال ۱۳۸۷ نیز مرتبط با یارانه‌هاست. از جمله مواد ۱۲ و ۱۴ این قانون است که به ترتیب به معافیت مواد و کالاهای وارداتی به شکل ورود موقت برای استفاده در تولید، تکمیل، آماده‌سازی و بسته‌بندی کالاهای صادراتی از پرداخت کلیه وجوه متعلق به واردات (جز آنچه جنبه هزینه و کارمزد دارد) و استرداد مابه‌التفاوت اخذ شده توسط سازمان حمایت مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان و کلیه وجوه دریافتی گمرکی (جز آنچه جنبه هزینه و کارمزد دارد) در رابطه با کالاها، مواد، اجزا و قطعات خارجی مورد مصرف در ساخت، تکمیل، آماده‌سازی و بسته‌بندی کالاهای صادراتی به صادر کننده است. همان‌گونه که گفته شد، موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی اجازه استرداد هزینه‌های وارداتی محصولات صادراتی را به شرطی که بیش از میزان اخذ شده نباشد، داده است. لذا چنانچه معافیت مورد اشاره در ماده ۱۲ یک نوع روش استرداد^۱ فرض شود و میزان استرداد بیش از میزان اخذ شده نباشد، هیچ‌کدام از مواد ۱۲ و ۱۴ قانون صادرات و واردات با مقررات سازمان جهانی تجارت تعارض ندارد.

1. Drawback

در ماده ۱۹ قانون مقررات صادرات و واردات سال ۱۳۸۷ آمده است: « دولت می‌تواند همه ساله وجوهی را تحت عنوان تشویق صادرات در بودجه سنواتی منظور و به صورت کمک سود تسهیلات پرداختی بنا به پیشنهاد وزارت بازرگانی و تصویب هیأت وزیران به صادرکنندگان پرداخت نماید.»

پرداخت یارانه سود تسهیلات به صادرکنندگان، از مصادیق بارز یارانه صادراتی است و در سازمان جهانی تجارت ممنوع است. با وجود این، کلمه "می‌تواند" در این ماده تعبیر متفاوتی برابر رویه‌های حل اختلاف در سازمان تجارت جهانی به دست می‌دهد. در موارد متعددی در دعوی مطرح شده در سازمان جهانی تجارت یا پیش از آن در گات، هیأت‌های حل اختلاف جدا از آنچه در عمل اتفاق می‌افتد، بین دستور اجباری و اختیاری مبنی بر انجام عملی که متضمن یارانه است، تفاوت قایل شده‌اند. مطابق این رویه، چنانچه قوانین داخلی اعضا اجازه رفتار متضمن یارانه را بدهند، چنین قانونی به خودی خود ناقض مقررات سازمان جهانی تجارت نیست. این موضوع به خوبی در سند مربوط به دعوی قانون ضد دامپینگ سال ۱۹۱۶ آمریکا بیان گردیده و مبنای دفاع آمریکا در دعوی این کشور با کانادا در خصوص «اقداماتی که با ممانعت از صدور به صورت یارانه عمل می‌کند» بوده است.^۱ لذا، پس از عضویت در سازمان جهانی تجارت، در صورت عمل به ماده ۱۹ قانون مقررات صادرات و واردات، امکان توسل به رکن حل اختلاف این سازمان یا اتخاذ اقدامات جبرانی پس از طی مراحل آن برای سایر اعضا وجود خواهد داشت.

ماده ۲۰ قانون مذکور نیز اخذ عوارض ویژه به منظور تأمین منابع لازم برای تشویق و توسعه صادرات کالاهای غیر نفتی و همچنین راه‌اندازی صندوق ضمانت را متذکر می‌شود. این ماده به خودی خود هیچ تناقضی با مقررات سازمان جهانی تجارت در حوزه یارانه‌ها ندارد. برای قضاوت در مورد اقدام دستگاه‌های اجرایی به تشویق صادرات کالاهای غیرنفتی اشاره شده در این ماده نیز باید به شکل موردی عمل کرد که سعی شد در بندهای قبلی به آنها پرداخته شود. در مورد صندوق ضمانت صادرات نیز اگر بیمه‌نامه‌های این صندوق با نرخهای ترجیحی برای صادرکنندگان باشد، قطعاً یارانه صادراتی و ممنوع خواهد بود.

به طور کلی، در حال حاضر مهمترین یارانه‌های صادراتی در قوانین ایران عبارتند از:

- ۱- جوایز صادراتی؛
 - ۲- ارائه تسهیلات اعتباری با نرخ سود کمتر؛
 - ۳- معافیتهای مالیاتی درآمدهای صادرکنندگان؛
 - ۴- بازپردخت حقوق گمرکی و سود بازرگانی؛
 - ۵- تخفیف در کرایه حمل کالاهای صادراتی توسط شرکتهای حمل و نقل دولتی؛
 - ۶- پوشش بخشی از هزینههای بازاریابی، بسته‌بندی، حضور بنگاههای تولیدی و صادراتی در نمایشگاههای بین‌المللی، خدمات اطلاع‌رسانی و پروژه‌های تحقیقاتی مرتبط با صادرات و غیره؛
 - ۷- تشویق صادرکنندگان نمونه و اعطای امتیازات ویژه به آنها مثل پنجاه درصد تخفیف در هزینه اجاره غرفه یا زمین در نمایشگاههای بین‌المللی داخلی و معافیت از پرداخت پنجاه درصد هزینه شرکت در نمایشگاههای تخصصی صادراتی که توسط شرکت سهامی نمایشگاههای بین‌المللی در تهران برگزار می‌شود (علمی، ۱۳۸۴: ۲۳).
- به غیر از بازپرداخت حقوق گمرکی که چنانچه به میزان اخذ شده باشد، طبق مقررات سازمان جهانی تجارت یارانه تلقی نمی‌شود و بلامانع است^۱، بقیه موارد مذکور از مصادیق یارانه‌های صادراتی است و ممنوع است.

جمع‌بندی

یارانه از موضوعهای بسیار حساس در سازمان جهانی تجارت است. بی‌شک، این موضوع در مذاکرات الحاق ایران به این سازمان نیز مورد توجه ویژه طرفهای مذاکراتی قرار خواهد گرفت. در مجموع، به نظر می‌رسد با توجه به وضعیت فعلی یارانه‌های تولیدی در کشور، با عضویت ایران در این سازمان در برخی موارد آزادی عمل دولت در اعطای یارانه به بخشهای مختلف تولیدی محدود و در مواردی دیگر، بویژه یارانه‌های صادراتی امکان تداوم روند فعلی میسر

۱. در ضمیمه ۳ از موافقت‌نامه یارانه‌ها و اقدامات جبرانی صراحتاً بیان شده که «دولتها اجازه دارند در صورت صدور محصول استفاده کننده از نهاده‌های وارداتی به شرط عدم تعرض به بند (ط) از ضمیمه یک، نسبت به استرداد هزینه‌های وارداتی اقدام نمایند». همچنین آمده است: «در سیستمهای استرداد می‌توان اجازه داد هزینه‌های وارداتی نهاده‌هایی که در فرآیند تولید محصولی دیگر مصرف شده‌اند ... پس داده شود یا مسترد گردد». **برابر بند (ط) از ضمیمه ۱ موافقتنامه** «بخشودگی یا استرداد هزینه‌های وارداتی بیش از آنچه به نهادهای وارداتی مصرف شده در تولید محصول صادراتی **تعلق گرفته**، از مصادیق یارانه شمرده می‌شود.

نباشد. بعلاوه، با توجه به نتایج مذاکرات برخی کشورهای تازه ملحق شده به سازمان، احتمالاً ایران نیز با عضویت در این سازمان متعهد شود یارانه‌های انرژی خود را حذف یا دست کم حاشیه آنها را کاهش دهد.

از آنجایی که عضویت در سازمان جهانی تجارت، به کاهش حمایتها و نه ضرورتاً هدفمند شدن آنها منجر خواهد شد، لازم است دولت با بازبینی مجدد نظام فعلی یارانه‌ها، برنامه جامعی در اصلاح و هدفمند سازی یارانه‌های تولیدی تدوین و اجرا نماید. این برنامه جامع می‌تواند مواضع مذاکره‌ای ما را در مذاکرات الحاق در بخش یارانه‌ها در مواردی که امکان برخورداری از انعطافات موجود در این سازمان وجود دارد، مشخص کند. با وجود این، به نظر می‌رسد این اصلاحات باید با توجه به واقعیت‌های نهفته در مقررات سازمان باشد تا پس از الحاق، تولیدکنندگان و صادرکنندگان کشور به ناگاه با فضایی غیرمنتظره مواجه نگردند. هر چند شاید لازم نباشد در حال حاضر همه تناقضات بین قوانین مربوط به یارانه‌ها با الزامات سازمان جهانی تجارت - با فرض مفید و ضروری بودن آنها برای ارائه حمایت‌های منطقی، هدفمند و مدت‌دار - مرتفع شود، اما دست کم باید چنین آگاهی به تولیدکنندگان و صادرکنندگان کشور منتقل شده، به تدریج تا زمان عضویت کامل این هدف محقق گردد.

فهرست منابع

- فارسی

- جهانگیر، منصور. (۱۳۸۵). قانون بودجه سال ۱۳۸۵: مصوب ۱۳۸۴/۱۲/۲۵، تهران: نشر دوران.
- رحیمی، عباس. (۱۳۷۵). بررسی اقتصادی یارانه، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، مدیریت پژوهش‌های بازرگانی داخلی.
- مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی. (۱۳۸۲). «روشهای هدفمند کردن یارانه‌ها»، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، مدیریت پژوهش‌های بازرگانی داخلی.
- سازمان توسعه تجارت: «بررسی چگونگی اعطای حمایتها و مشوق‌های صادراتی در دوازده کشور منتخب»، گروه بررسی و مطالعات تطبیقی تسهیلات صادراتی سازمان توسعه تجارت، www.tpo.ir.
- علمی، محمد. (۱۳۸۴). جوایز و کمک‌های صادراتی دولت، تهران: نشر قانون.
- قانون بودجه سالهای ۱۳۸۵ تا ۱۳۸۸.
- www.sohkangoo.net/index.php?option=com_content&task=view&id=2211
- مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی. (۱۳۸۰). «یارانه و حمایت از گروه‌های کم‌درآمد»، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، مدیریت پژوهش‌های بازرگانی داخلی.

۱۰۴ پژوهش حقوق و سیاست / سال یازدهم، شماره ۲۷، پاییز و زمستان ۱۳۸۸، ویژه W.T.O

- دژمخوی، غزاله و فرزاد مرادپور. (۱۳۸۵). «قوانین برنامه توسعه ایران و الزامات الحاق به سازمان جهانی تجارت»، نمایندگی تام‌الاختیار تجاری، فصلنامه پژوهشهای تجارت جهانی، ش ۲ و ۳.
- سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۸-۱۳۸۴)، تهران: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، ۱۳۸۳.
- گروه نویسندگان. (۱۳۸۵). سازمان جهانی تجارت ساختار، قواعد و موافقت‌نامه‌ها، تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی.
- نمایندگی تام‌الاختیار تجاری (۱۳۸۶). «بخش دور جدید مذاکرات»، تهران: خبرنامه رویدادها و تحولات سازمان جهانی تجارت، ش ۹۶.
- مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی. (۱۳۸۴). کشاورزی و سازمان جهانی تجارت (جلد ۱: توافقات دور دوچه)، تهران: وزارت جهاد و کشاورزی، مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی.
- زارع، محمد حسن و جمشید مردانی. (۱۳۸۶). کتاب‌شناسی سازمان جهانی تجارت، تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی.
- سازمان جهانی تجارت. (۱۳۸۷). گزارش تجارت جهانی ۲۰۰۶: بررسی ارتباط بین یارانه‌ها، تجارت و سازمان جهانی تجارت، ترجمه و تلخیص: مهدیه‌السادات محمدی، دفتر نمایندگی تام‌الاختیار تجاری.
- روحانی حامد. (۱۳۸۰). تحلیل نظام یارانه‌های صنعتی کشور پس از الحاق به W.T.O تجارت، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران، مرکز آموزش مدیریت دولتی، ۱۳۸۰.
- زارع، محمد حسن. (۱۳۸۷). «سیاست‌های یارانه‌ای در حمایت از تولیدات داخلی»، تهران، دفتر نمایندگی تام‌الاختیار تجاری.

- لاتین

- World Trade Organization. (2002). The results of the Uruguay round of multilateral negotiations, Geneva: WTO publication, 492pp.
- International Trade Centre UNCTAD/W.T.O (ITC) Commonwealth Secretariat. (1999). Business Guide to the World Trading System, second edition, Geneva: ITC/CS, 329pp.
- World Trade Organization. (2007). World Trade Report 2006; exploring The Links between Subsidies, trade and The WTO. Geneva: W.T.O publication.
- W.T.O website: www.w.t.o.org
- www.globalsubsidies.org
- Annand, Mel. (2001). Export Subsidies and the World Trade Organization, Estey Centre for Law and Economics in International Trade: www.esteycentre.ca/exportsubsidies.htm
- Wise, Timothy A. (2005). Identifying the Real Winners from U.S. Agricultural Policies, USA: Global Development and Environment Institute, Tufts University.
- Benitah, Marc. (2003). The Law of Subsidies under the GATT/W.T.O System, Journal of the Japanese and International Economies, Volume 17, Issue 2.

سال یازدهم ، شماره ۲۷، پاییز و زمستان ۱۳۸۸/الزامات حقوقی الحاق ایران به سازمان ... ۱۰۵

- Eckaus, Richard s. (2006). China's exports, subsidies to state-owned enterprises and the W.T.O, China Economic Review, Vol 17, Issue 1.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی